

Effect van elektromagnetisch veld van een zendmast op honingbijen

Tjeerd Blacqui re¹, John Bolte², Robert Brodschneider³, Bram Cornelissen¹, Karl Crailsheim³, Hugo van Hoofwijk⁴, Kees Musters⁵, Victor Obregon-Arzaluz¹, George Remkes⁶, Martina Vijver⁵

symposium bijengezondheid Wageningen 22 maart 2014

PLANT RESEARCH INTERNATIONAL
WAGENINGEN

Vraag/Opdracht/Opdracht-Extra/Team

- Vraag:
  - Nationaal Platform Stralingsrisico's NPS
- Opdracht:
  - Wetenschapswinkel WUR: max + 10k  garant
- Extra:
  - ZonMw, programma EMF en Gezondheid, Eu samenwerking
- Team:

PLANT RESEARCH INTERNATIONAL
WAGENINGEN

Team

Tjeerd Blacqui re¹, John Bolte², Robert Brodschneider³, Bram Cornelissen¹, Karl Crailsheim³, Hugo van Hoofwijk⁴, Kees Musters⁵, Victor Obregon-Arzaluz¹, George Remkes⁶, Martina Vijver⁵

¹Bijen@wur, Plant Research International, Wageningen University & Research, Postbus 16, 6700 AA Wageningen

²Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, Postbus 1, 3720 BA Bilthoven.

³Karl-Franzens-University Graz, Department of Zoology, Universit tsplatz 2, A-8010 Graz, Oostenrijk

⁴De Groene Link, Wageningen, The Netherlands

⁵Universeit Leiden, Centrum voor Milieustudies, Einsteinweg 2, 2333 CC Leiden

⁶NOVEC BV, Clarissenhof 1D, 4133 AB Vianen

- En nog heel veel collega's en studenten (Bedankt!)

PLANT RESEARCH INTERNATIONAL
WAGENINGEN

Oorzaken 'Colony losses'

- Niet  n oorzaak:
  - Varroa mijt + secundaire infecties
  - Andere parasieten en ziekteverwekkers
    - Nosema: nieuwe invasieve soort *N. ceranae*
    - Virussen: relatie met Varroa en Nosema (?)
    - Bacterie ziekten (o.a. Europees vuilbroed)
  - Afnemende dracht
  - Pesticiden:
    - inclusief nieuwe generatie systemische insecticiden: neonicotinoiden
      - sub-letale & chronische effecten
      - synergetische effecten
  - Bijenhouderspraktijk
  - Mondialisering (parasieten, dracht, genetica)

PLANT RESEARCH INTERNATIONAL
WAGENINGEN

Oorzaken 'Colony losses'

- Ook (vaak) genoemd:
  - Smalle genetische basis honingbij ('vitality')
    - wilde volken zijn verdwenen
  - GM gewassen
  - Klimaat verandering
  - Multipele stress
    - Allerlei factoren samen: ziekten + ...
      - reizen, bijenhouderij, varroa bestrijding
      - perioden van voedselschaarste
      - pesticiden (sub-letaal)
      - enzovoort
  - EMF: UMTS / GSM / WiFi velden

PLANT RESEARCH INTERNATIONAL
WAGENINGEN

EMF & bijen

- Vroege literatuur:
  - Aard-magnetisch veld: ja
  - Continue magnetische velden: ja
  - Wisselende velden: Nee
  - Hoogspanningsleidingen: ja
    - Negative effecten
    - Electriche lading
    - Metalen (schok)
- Radio-frequente EMF?
  - GSM/UMTS/WiFi?

PLANT RESEARCH INTERNATIONAL
WAGENINGEN

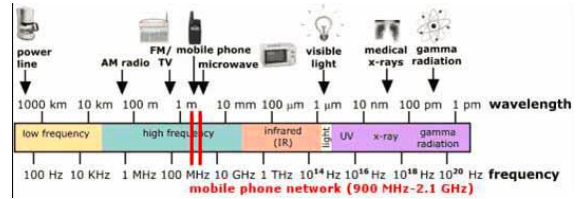
Overzicht uit literatuur

- Elektrische velden (hoogspanningsleidingen)
  - veel onderzoek 60-80-er jaren 20ste eeuw
  - negatieve effecten op bijen en bijenvolken
  - door EMV en door elektrische lading
- Magnetische velden (incl. Aard magnetisme)
  - studies uit 60-90-er jaren 20ste eeuw
  - effecten op oriëntatie en de bijdansen
- Microgolven (magnetron)
  - studies van één groep (voor de NASA) 80-er jaren
  - geen effecten

Overzicht uit literatuur

- Radiofrequente straling (GSM, UMTS, WiFi)
  - erg weinig onderzoeken, alleen recent
  - vaak slechte opzet, vaak niet peer reviewed
  - tegenstrijdige en vaak twijfelachtige resultaten
- Conclusie: er is een gebrek aan experimenteel bewijs

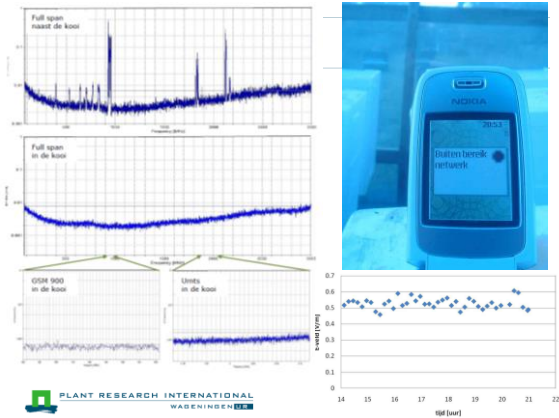
Experiment: blootstelling aan radiofrequente EMF in het veld

- Bijenstand dichtbij zendmast
- Faraday kooi en een sham kooi
- Ontwikkeling van ei tot adulte bij
- Waarnemingen blind & dubbel blind

allemaal scheve hoeken om resonanties te verkleinen

Proefopzet

- 20 volken
  - 10 niet blootgesteld aan EMF
  - 10 wel
- 6 ramen per volk
- 1 koningin per volk

Overzicht gemeten parameters en resultaten

Resultaten

1. Verloren koninginnen
2. Bijen en broed bij start juni en groei volk
3. Ontwikkeling: eitjes->larven->poppen
4. Survival young bees
5. Vlieg capaciteit
6. Morfometrische parameters
7. Fluctuerende assymetrie

Post scriptum

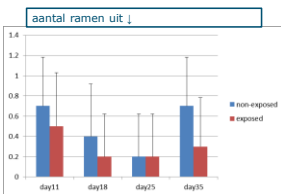
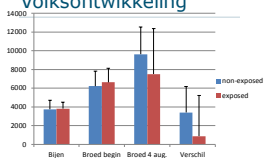
Resultaat 1: verloren koninginnen

- Aantal volken waarin koningin verloren ging

		blootgesteld		totaal
		nee	ja	
Verloren koningin	nee	8	6	14
	ja	2	4	6
totaal		10	10	20

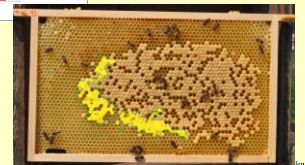
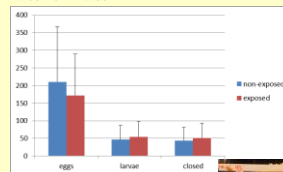
Fisher exact probability (p-value) = 0.63

Resultaat 2 Volksontwikkeling

Resultaat 3: ontwikkeling van ei->larve->pop

Gestart met ~200 eitjes per raam (-kant): opnieuw tellen na week en 2 week

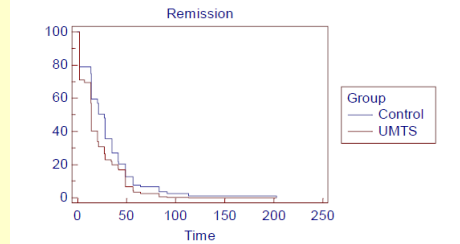

Overleving

Resultaat 4: overleving jonge bijen

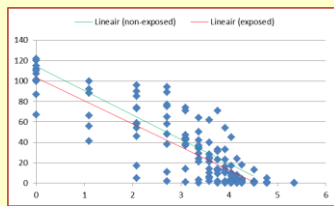
Aantal overlevende bijen per volk in twee gastvolken (11 groepen)

Resultaten 5: overleving bijen in gastvolk

- Aantal overlevende bijen per groep in twee gastvolken

```
model1 <- lme(number ~ Inday*treatment2, random=~1|Host/Colony, method="ML")
```


Test-vliegbijen

Resultaat 5 Vliegvermogen

Experimentele Setup

Tjeerd Blacquiere & co-workers

- 4 groepen gemerkte bijen in één volk
- Donkergroen (=E) } Group 1 (Faraday kooi)
- Violet (=G) } Group 2 (Sham kooi (= EMF blootstelling)
- Lichtgroen (=Q) }
- Geel (=B) }

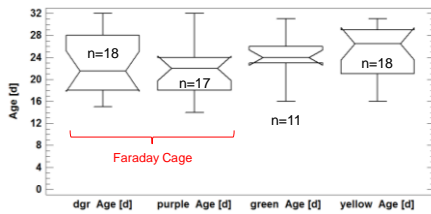
Wat is nodig om lang te kunnen vliegen

- Leeftijd van haalbij bereikt hebben
- Ontwikkeling van het vliegapparaat
  - vliegspiere
  - goede vleugels
  - enzymatische machinerie nodig voor een hoog koolstofmetabolisme
- Thermoregulatie
- Intacte foerageer groep in volk (gastvolk)

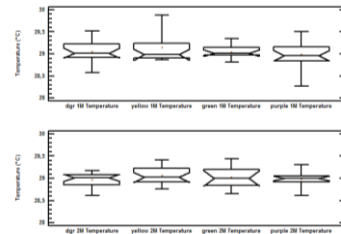
Vliegvermogen: omstandigheden

- Gelijke leeftijd van bijen uit de groepen ($p > 0.05$, Kruskal Wallis)

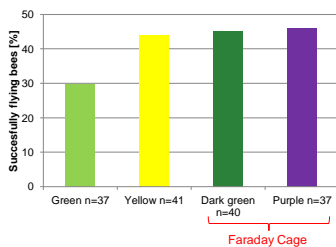
Vliegvermogen: omstandigheden

- Constante temperatuur (~29°C) tijdens de vluchten van alle groepen ($p > 0.05$, Kruskal Wallis)

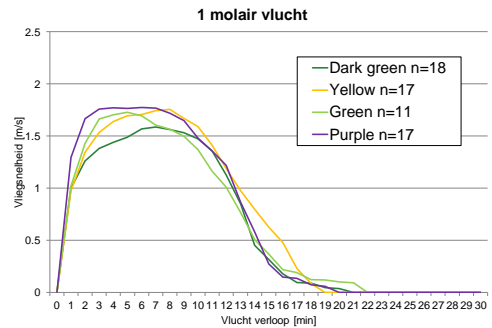

Vliegvermogen

- Bijen uit alle groepen kunnen vliegen in de carousel! ($p > 0.05$, χ^2 -test)

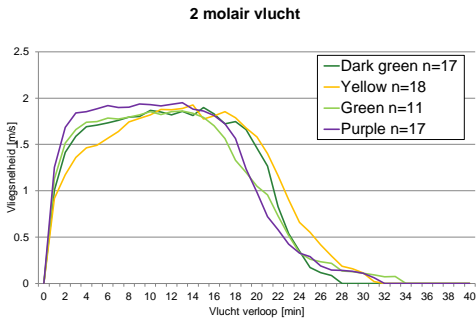

Vliegvermogen

Vliegvermogen

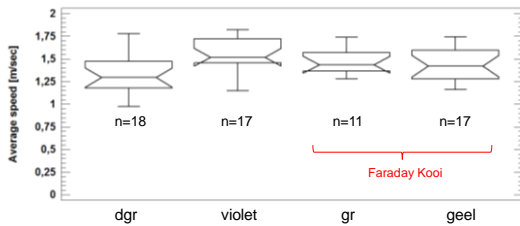

Vliegvermogen

- Geen verschillen ($p > 0.05$, Kruskal Wallis) tussen groepen in:
  - Afgelegde afstand (1M & 2M)
  - Vliegduur (1M)
  - Gemiddelde vliegsnelheid (2M)
  - Maximum vliegsnelheid (1M, 2M)

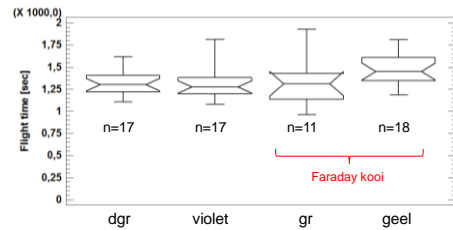
Vliegvermogen

- Gemiddelde vliegsnelheid (1M):
  - violet >> donkergroen (Mann Whitney, $p < 0.05$)

Vliegvermogen

- Vliegduur (2M):
  - geel >> violet (Mann Whitney, $p < 0.05$)

Ontwikkelingsparameters

Vleugel oppervlakte:

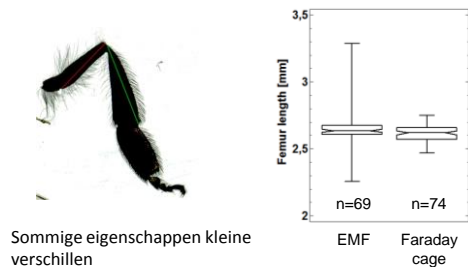
- Minolta Dimage Scan Dual III AF-2840
- UTHSCSA ImageTool Version 3.0

6 Morfometrische parameters

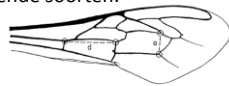
Mann-Whitney

- Femur lengte $p > 0.05$

7 Fluctuerende asymmetrie

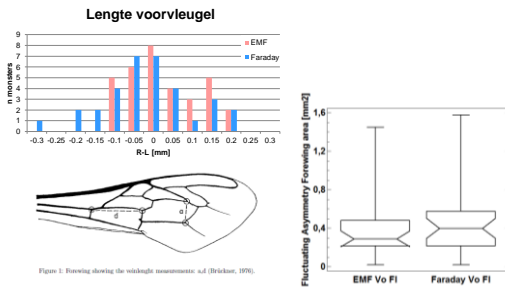
- Lage ontwikkelingsstabiliteit → hoge fluctuerende asymmetrie (Palmer & Strobeck, 1992; Parsons, 1992)
- Lage ontwikkelingsstabiliteit:
  - hoge homozygotie,
  - vervuiling of slechte habitat kwaliteit,
  - extreme fysische omstandigheden,
  - hybriden tussen verschillende soorten.

Fluctuerende asymmetrie

- Geen verschillen binnen de groepen (donker groen vs. violette & licht groen vs. geel, $p > 0.05$ Mann-Whitney)

Fluctuerende asymmetrie

Fluctuerende asymmetrie

- Geen verschillen tussen behandelingen (Mann-Whitney)
  - Femur lengte $p > 0.05$
  - Tibia lengte $p > 0.05$
  - Voorvleugel lengte $p > 0.05$
  - Voorvleugel breedte $p > 0.05$
  - Voorvleugel oppervlakte $p > 0.05$
  - Lengte "A" $p > 0.05$
  - Lengte "B" $p > 0.05$
  - Achtervleugel lengte $p > 0.05$
  - Achtervleugel breedte $p > 0.05$
  - Achtervleugel oppervlakte $p > 0.05$

Figure 1: Drawing showing the winglength measurements. a.d. (Drickson, 1976).

Samenvatting

Resultaten

1. Verloren koninginnen geen verschil
2. Ontwikkeling volkjes geen verschil
3. Ontwikkeling ei>larve>pop geen verschil
4. Overleving (jonge) bijen geen verschil
5. Vliegvermogen geen verschil
6. Morfometrische parameters wel / geen verschil
7. Fluctuerende assymetrie geen verschil

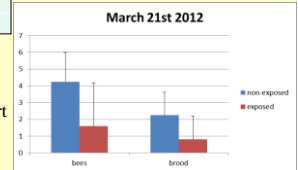

Post scriptum

Winter overleving Bijenvolken

Levend maart 2012	Blootgesteld		totaal
	nee	ja	
nee	1	7	8
ja	9	3	12
totaal	10	10	20

N raam bijen maart

Tenslotte

- Geen aanwijzingen voor (negatieve) effecten op:
  - diverse parameters individu
  - diverse parameters groep / volk

- geen uitspraak over overleving volken in winter
  - vraag voor vervolgstudie
    - NB! grote aantallen volken nodig

- Output:
  - Wetenschappelijk artikel over de proef
  - Review literatuur EMF en bijen

Bedankt voor uw
aandacht!
